

VOJNOSTRUČNA OBUKA U PRVE DVE GODINE NAŠEG RATA

Posle aprilske katastrofe Komunistička partija Jugoslavije zauzima jasan stav u pogledu vojnostručne pripreme naroda za borbu — naročito omladine. Pri okružnim i sreskim komitetima obrazuje vojne komitete koji su, pored ostalog, imali zadatak da organizuju obuku omladinaca u rukovanju oružjem i raznim borbenim radnjama. Pri tome je stavljeno u zadatak komunistima koji su služili vojsku, bilo da su bili obični vojnici ili rezervni podoficiri i oficiri, da preuzmu rukovođenje obukom. Početak oružanog ustanka i formiranje prvih partizanskih grupa i odreda postavlja ovaj zadatak u prvi plan. U naredbi štaba Fruškogorskog partizanskog odreda od 12. VIII 1942. godine stoji: »Sve jedinice počev od 15. avgusta t.g. pa ubuduće izvodiće vojničku i političku nastavu praktično i teorno i to, komandiri četa i vodnici glavni su nastavnici u ovoj obuci i zato će snositi odgovornost u slučaju neuspjeha. Obuku izvoditi po predviđenim rasporedima rada, a vreme trajanja određivaće sami komandiri četa, sa napomenom da ista u normalnim prilikama i po lepom vremenu treba da traje najmanje 4—5 časova dnevno...«¹ Svojim primerom i ličnim angažovanjem komunisti svestrano pomažu vojnom rukovodstvu da se ovaj zadatak što uspešnije izvrši.

Ovakva orijentacija je bila neophodna, jer su se borci i rukovodioci za partizanske jedinice regrutovali uglavnom iz redova seoske, radničke i školske omladine, koja nije imala ni najelementarnija vojnostručna znanja. Postavljalo se samo pitanje, kako obučavati nove borce? Oružana borba u uslovima okupacije protiv brojno i tehnički daleko superiornijeg neprijatelja, bez oslonca na regularnu armiju i organizovanu pozadinu, zahtevala je specifična rešenja, kako u pogledu organizacije, taktike i rukovođenja jedinicama, tako i u pogledu neposredne borbene i političke aktivnosti. Stara iskustva, norme i pravila, mogli su malo da pomognu. Obuka se morala okrenuti vlastitoj borbenoj praksi.

Od naših jedinica tada imamo partizanske odrede. To su bile vojne organizacije vezane za svoja područja. Odredi su vodili borbu pretežno samostalno, ali sa jasno određenim opštim zadacima i političkom orijentacijom. Dejstvovali su na osnovu uputstava i direktiva, koje su najvećim delom prenosila partijska rukovodstva. Aktivnost odreda ne iscrpljuje se u to vreme samo prepadima, zasedama, iznenadnim udarima na manje posade i neprijateljske jedinice. Oni osvajaју i utvrđene garnizone, brane slobodne teritorije. Na njihovim iskustvima uče se borci i starešine.

Obuka se odvija u svim jedinicama, u nju se unose do tada stečena iskustva odreda. Ali, traže se i nova, originalnija rešenja. Vojnih priručnika i udžbenika nema, ili ih ima veoma malo, tako da se na

¹ Zbornik, tom I, knj. 6, str. 122.

njih jedinice ne mogu potpuno osloniti. Kao osnova u obuci služe im analize vlastitih borbenih dejstava i kritičko sagledavanje njihovih taktičkih i moralno-političkih komponenti. Svaki oblik nastave biva organski povezan sa onim što se u borbi doživelo i onim što će trebati za budući zadatak. To predstavlja i neposrednu pripremu za akciju. Otuda je ta obuka, uz pravilan rad organizacija KPJ i SKOJ-a, snažno uticala na moralno-političku fizionomiju jedinica. Bilo je jasno da se bez visokih borbenih i moralno-političkih kvaliteta, bez obzira na nivo vojnostručnih znanja, nisu mogli postići zadovoljavajući rezultati. Zato moralno-političko vaspitanje i vojno-stručno obrazovanje teže da »partizanske jedinice i svaki pojedini partizan budu samostalni, okretni, dobro izvežbani i, što je naročito važno, da budu politički zreli... da partizan bude inicijativan, dosetljiv... da se snađe u svakoj situaciji i da izmisli uvijek novu taktiku, uvijek nova lukavstva u borbi s neprijateljem«.² Nije nimalo slučajno što se u analizama akcija posebna pažnja poklanjala držanju jedinica i pojedinaca u borbi, ratnom drugarstvu, brizi za ranjenike, hrabrosti, samoodricanju, snalažljivosti i samostalnosti, kao i drugim ratničkim vrlinama.

Jedan od glavnih zahteva obuke u partizanskim odredima 1941. godine bio je upoznavanje boraca i starešina sa načinom dejstva i borbenim postupcima partizanskog odreda, organizacijom i izvođenjem zaseda, diverzija, kloпки, rušenja mostova i pruga, napada na naseljena mesta i odbrane slobodne teritorije, marševa, organizacijom i održavanjem veze i dr. Osnovni cilj ove obuke bio je da se borbene vrline boraca i starešina razviju do maksimuma i da se dotadašnja iskustva iz ove ili one borbene radnje provere u praksi, prilagode novim uslovima, da bi se i borački i starešinski kadar što bolje obučio u organizaciji i izvođenju onih borbenih dejstava koja su tada najviše dolazila do izražaja. Obuka u rukovanju i upotrebi vlastitog naoružanja i borbenih sredstava: pušaka, pištolja, puškomitraljeza, mitraljeza, automata, ručnih bombi, mina, eksploziva i ostalih oružja i oruđa do kojih se dolazilo otimanjem od neprijatelja — takođe je bila važan zadatak. Pri ovome je bilo najvažnije kako do maksimuma iskoristiti svoje oružje, kako precizno gađati iz njega uz najmanju upotrebu municije itd. Pored ovoga, u obuku je ulazilo i upoznavanje sa taktičkim i borbenim postupcima određenog neprijatelja, njegovim osobinama, dejstvima, tehničkim i borbenim sredstvima.

Borci, starešine i jedinice obučavani su da ratuju na partizanski način, da budu stalno aktivni i u napadu, da se pojavljuju tamo gde ih neprijatelj nije očekivao i da ga tuku i kad su slabiji. To su bile osnovne postavke naše taktike za što je bilo neophodno obezbediti ne samo vojničku stručnost i izvežbanost boraca i starešina već i visoku političku svest, jasne poglede na karakter i ciljeve narodnooslobodilačkog rata, a samim tim i snažan moralno-politički nivo svake jedinice. Ta pitanja, koja su, kao što se vidi, imala vojnu i političku sadržinu, bila su osnov vojnostručne obuke i delatnosti organizacija KPJ i SKOJ-a, štabova, starešina i boraca u toku 1941. godine. Na stvaranju što veće ofanzivnosti jedinica naročito se insistiralo posle formiranja prvih slobodnih teritorija, kad su neki partizanski odredi, umesto u

² Zbornik, tom VI, knj. 2, dok. br. 4.

napad, prešli u frontalnu odbranu svoje oslobođene teritorije i time umrtvljivali snagu svojih jedinica. Na likvidiranju ove, za naše uslove samoubilačke prakse nekih partizanskih odreda, koja je ponekad dovela i do krupnijih poraza, demoralizacije, osipanja itd., neprestano su radili partijska rukovodstva i viši štabovi. Kroz posebna uputstva, neposrednom aktivnošću u jedinicama, preko partijske i ostale štampe oni su ukazivali na svu štetnost defanzivne taktike, zatvorenost u »republike«, umrtvljivanje na granicama slobodne teritorije, mirno logorovanje, prihvatanje frontalnih borbi sa nadmoćnijim neprijateljem i druga odstupanja od partizanske taktike i našeg načina vođenja rata. »Defanzivna taktika je za nas smrt. Mi moramo da napadamo neprijatelja i to tamo gdje mu možemo zadati najteže udarce«.³

»Prva i najvažnija pouka koju su nam dala dosadašnja iskustva partizanske akcije jeste potvrđivanje stare istine da je napad najbolja odbrana... Najveća slabost naših partizanskih jedinica dosad bila je — defanzivna taktika, tj. taktika čekanja neprijatelja duboko u šumama. Inicijativu je imao neprijatelj i zato je u najviše slučajeva iznenadio partizanske jedinice. Zbog takve taktike partizani su doživljeli teške udarce pod Tržičem, kod Krškog i delimično na Mežaklji... Obracun sa defanzivnom taktikom, to je prvi i najvažniji zadatak partizana«.⁴

Učeći se na vlastitim greškama i nedostacima, štabovi i partijske organizacije su vrlo brzo uvideli da se partizanski odredi mogu suprotstaviti neprijatelju, tehnički i brojno superiornijem, i postići uspehe u borbi samo ako usvoje princip stalne ofanzivne aktivnosti i dosledno primenjuju partizanski način ratovanja. »Akcije se moraju izvoditi stalno, jer se preko njih otkriva slabost neprijatelja, otkriva se peta kolona, mase se mobilisu za borbu, a kod neprijatelja se stvara nesno, grozničavo stanje«.⁵

Naše jedinice su bile prinuđene na brze pokrete i manevre, noćne borbe i borbe pod različitim atmosferskim, terenskim i drugim uslovima, gde neprijateljska tehnika nije mogla da dođe do punog izražaja. Sem toga, one su videle da se neprijatelju mogu suprotstaviti ako dobro savladaju taktiku iznenadnih udara, zasede, diverzije i prepade, brza prikupljanja i rasturanja, ako dobro održavaju vezu, držeći se pri tom uputstava druga Tita, da je »u partizanskom vođenju rata osnovno ne držati se šablona, pa ni partizanskih«. To su bila osnovna pitanja koja su u ovom, pa i u kasnijim periodima NOR-a dominirala u taktici, pa, prema tome, i u vojnostručnoj obuci. Svako od njih je konkretno obrađivano i potkrepljivano primerima iz svakodnevne borbene aktivnosti.

Sa borcima se izvodila obuka onoliko koliko su to zahtevali njihovo mesto i zadaci u borbi. Oni su uvežbavani u raznim vidovima partizanskih borbenih radnji, u borbi odeljenja, voda, čete, radu patrola, delatnosti bombaša, pravilnom iskorišćavanju zaklona, prebacivanju, jurišu, kretanju, borbenom i marševskom osiguranju, održavanju veze itd. i to posebno u noćnim borbama i pod nepovoljnim atmosferskim

³ Zbornik, tom V, knj. 1, dok. br. 38.

⁴ Iz članka E. Kardelja »Iz odbrane u napad«, Delo, br. 3 od septembra 1941. god., Zbornik, tom VI, dok. br. 23.

⁵ Zbornik, tom III, knj. 4, dok. br. 43.

uslovima. Ovoj svrsi služio je i egzercir. U vojnostručnu obuku ulazila je i gimnastika, koja je imala vidnu ulogu u sticanju fizičke kondicije i izdržljivosti.

Posebno važan zadatak u vojnostručnoj obuci boraca u partizanskim odredima bio je upoznavanje vlastitog naoružanja. Komande i organizacije KPJ su insistirale da svaki borac upozna oružje kojim je raspolagala njegova jedinica: pušku, pištolj, automat, mitraljez, puškomitraljez, ručnu i pt-bombu, nagaznu minu itd. Naročita pažnja je posvećivana tome da borci nauče kako to oružje najbolje da iskoriste u raznim borbenim dejstvima. U tome su važnu ulogu imale skojevske organizacije, koje su forsirale svakodnevno praktično obučavanje sa oružjem. Skoro svako interno takmičenje u jedinici postavljalo je u zadatak da što više boraca nauči da zavezanim očima rasklopi i sklopi svoje oružje, naročito puškomitraljeze i ostala automatska oružja. Nije bio redak slučaj da je neki puškomitraljezac zavezanih očiju mogao da rasklopi i sklopi »zbrojovku« za desetinu sekundi. Pored toga, borci i starešine su bili obavezni da u određenoj meri poznaju oružje neprijatelja, posebno artiljeriju i njene mogućnosti, zatim dejstvo avijacije, tenkova, bojnih otrova i dr. i način kako im se treba suprotstaviti.

Obuka u brigadama. Formiranjem Prve i ostalih proleterskih i udarnih brigada i razvijanjem novih vidova borbenih dejstava javljaju se novi zahtevi u vojnostručnoj obuci. Brigade su pokretljivije i nisu vezane za određen kraj, dejstvuju samostalno i na širokoj teritoriji ispoljavaju svoje dejstvo. Radi rešavanja krupnijih zadataka dolazi i do zajedničkog dejstva više brigada kao, na primer, marš-manevar za Bosansku krajinu, borbe oko Kupresa, Bihaća i dr. Sve to zahteva da se u vojnostručnu obuku unesu i novi elementi, a na prvom mestu više sistema, plana i organizovanosti. Premda se na tome i ranije insistiralo, pojavom brigada, čvršćih, disciplinovanijih i moralno-politički kompaktnijih jedinica koje su imale da rešavaju i najteže zadatke, potreba za planskim organizovanjem i usmeravanjem nastave dobija još veći značaj. To je zahtevalo veće angažovanje partijskih organizacija i komandi u vojnostručnoj obuci. Pored niza drugih mera, već u maju 1942. godine CK KPJ donosi instrukciju o zadacima partijskih organizacija u jedinicama NOV i POJ, u kojoj se preciziraju obaveze ćelija u vojnostručnoj obuci. To je stvorilo uslove za još veće angažovanje svih faktora. Vojnostručno obrazovanje u toku 1942. godine postaje svakodnevna praksa operativnih i drugih jedinica, od koje se nije odustajalo ni u najtežim situacijama. Imajući pred sobom značajna iskustva iz prethodne godine i jasne direktive, štabovi brigada, bataljona i partizanskih odreda pristupaju izradi dnevnih, nedeljnih i petnaestodnevni planova vojnostručnog obrazovanja boraca i starešina. Prema konkretnim uslovima i mogućnostima u njima su konkretizovane teme, priloženi dnevni rasporedi rada, označeni nastavni metodi, sredstva, određena literatura kao i izvršioci. U izradi programa i odabiranja metoda rada svi polaze od borbenih iskustava svojih jedinica. Što se tiče sadržaja rada, tu dominiraju iskustva iz partizanske brigade i jedinica koje su bile u njenom sastavu. Težište obuke bilo je na analizi borbenih dejstava posle svakog zadatka.

Nastavu sa borcima, koja je trajala i do 5 časova dnevno, izvodili su komandiri četa, vodova pa i desetari, a ređe komandanti bataljona i druge starešine. Starešine su obučavane kroz zajedničke sastanke, savetovanja, seminare i sl. U ovom periodu se razvija i široka mreža vojnih kurseva pri odredima i brigadama, a kasnije i pri nekim operativnim štabovima.

Kroz vojnostručnu obuku u toku 1942. godine proučavana su načela borbenih postupaka partizanske brigade u raznim vidovima partizanskog ratovanja: pokretu i manevru, iznenadnim udarima, bočnim napadima, prepadima, noćnim borbama i borbama pod nepovoljnim vremenskim uslovima, zasedama, načinima zauzimanja naseljenih mesta, načinima odbrane slobodne teritorije, napadima na transporte i komunikacije, prelazima preko reka itd. Posebna pažnja je poklanjana održavanju veze, marševskim i borbenim osiguranjima, izviđanju neprijatelja i zemljišta, načinu snabdevanja municijom, hranom i drugim materijalnim potrebama i sl. Obuka je razvijala samostalnost, podsticala inicijativu, hrabrost, snalažljivost, lukavstvo, dovitljivost, izdržljivost i druge vojničke vrline. Upotreba i upoznavanje vlastitog naoružanja, uključujući i artiljerijska oruđa, tenkove, inžinjerijska borbena sredstva i druga upoznavanje neprijateljskih metoda borbenih dejstava i način zaštite od njegovih borbenih sredstava, gde su spadale PA zaštita, zaštita od tenkova, bojnih otrova itd., čitanje karata i orijentacija na terenu, upoznavanje sa načinima logorovanja i zaštite — bili su važni zadaci obuke u toku 1942. godine.

Sva ova i druga pitanja razrađivana su na osnovu vlastite borbene prakse i prenošenja na borce i starešine kroz najrazličitije forme i oblike koji su odgovarali konkretnim uslovima borbe. S obzirom na znanje i poreklo našeg borca, karakter rata i druge faktore, sve do pred kraj 1942. godine osnovni oblik sticanja vojnostručnih znanja ostao je usmeno prenošenje borbenih iskustava u okviru jedinice. To je bila linija u vojnostručnoj obuci mada tada imamo i prve vojne škole (Partizansku oficirsku školu Glavnog štaba Hrvatske, a pred kraj 1942. godine i Vojnu školu Vrhovnog štaba NOV i POJ, kao i neke kurseve pri glavnom i operativnim štabovima), gde se iskustva viših jedinica već obrađuju i prenose pismeno i u širem obimu. Ovde valja istaći i činjenicu da u prenošenju iskustava i obučavanju boraca i starešina veliku ulogu imaju oni ljudi koji su učestvovali u španskom građanskom ratu, zatim oni koji su završili neku od oficirskih ili podoficirskih škola bivše vojske, kao i borci koji su služili vojni rok ili završili neki naš kurs, a čija su znanja i iskustva dopunjavana kroz samu borbu.

Kao što se iz ovoga može videti, ratovalo se na osnovu jasne političke linije i najopštijih vojnih uputstava iz čega i proizilaze, manje-više, zajedničke forme oružane borbe koje je tadašnja situacija uslovljavala. Pozitivna borbena iskustva, pa i negativna, koja su donosila dejstva pojedinih odreda ili brigada, mahom su prenošena usmeno, putem raznih vojnih sastanaka, konferencija, seminara, savetovanja, vojnopolitičkih kurseva, analiza, partijskih i skojevskih sastanaka. Sve ove forme i sastanci bili su blagovremeni, konkretni, operativni, kratki i po pravilu tesno vezani sa zadatkom, odnosno sa nekim uspehom ili neuspehom u borbi. Na ovim časovima usmeno su iznošeni konkretni

slučajevi iz borbene prakse jedinica i izvlačeni zaključci za dalja dejstva. Oni su održavani radi analize borbe, rada štabova i jedinica, držanja boraca i rukovodilaca, zbrinjavanja ranjenika, obezbeđenja materijalnim i borbenim sredstvima itd. Ove forme pokazale su se kao veoma celishodne i efikasne i održane su sve do kraja rata, te se mogu smatrati i izvlesnom specifičnošću NOR-a.

Literature za obuku partizanskih jedinica u ono vreme gotovo da nema. Pojedina pravila bivše jugoslovenske vojske do kojih se dolazilo, više su smetala nego koristila. S obzirom na karakter našeg ratovanja, to je i razumljivo. Zato, kad se govori o našoj vojnostručnoj literaturi toga vremena, kao o teoretskom rezimeu naših ratnih iskustava, moraju se u prvom redu imati u vidu članci druga Tita i nekih naših vojnih i političkih rukovodilaca koji su mnogo pomogli usmeravanju obuke. Pored toga, pojedine komande su s vremena na vreme izdavale uputstva, priručnike za obuku. U njima su više davana iskustva pojedinih jedinica određenog kraja, stečena kroz borbe, nego linija opšte taktike, što je i razumljivo. Od takvih uputstava se nisu mogla ni tražiti veća uopštavanja. Njih treba shvatiti samo kao preku potrebu da se koliko-toliko pomogne jedinicama i nižim starešinama u vojnostručnoj obuci. Mnoga od ovih uputstava i priručnika nosila su tragove shvatanja bivše vojske, ali je svuda u njima preovladavala težnja da se u vojnostručna znanja unesu novi sadržaji i primene novi metodi rada, koji su izrastali iz sopstvene borbene prakse.

U pogledu originalnosti i težnje za prihvatanjem novih sadržaja i oblika u vojnoj obuci, ističe se, između ostalih, »Kratka tečaj za partizanske komandante«, koji je novembra 1941. godine napisao tadašnji komandant Kamničkog partizanskog bataljona. To je jedan od prvih vojnih priručnika u NOR-u, u kome su na osnovu dotadašnjih iskustava izložena osnovna načela borbenih dejstava partizanskog bataljona i nižih jedinica u svim njihovim vidovima i manifestacijama. »Kratka tečaj« je sam po sebi originalan u pravom smislu te reči. Od početka do kraja je protiv šablona i dogme stare jugoslovenske vojne doktrine, u njemu je svako pitanje obrađeno na bazi vlastite borbene prakse, tako da se red i karakter obrade pojedinih pitanja bitno razlikuju od starih pravila. Pojedine taktičke radnje tu su obrađene onim redom i u onom obimu koji su u borbenoj praksi partizanskog bataljona ili pojedinih njegovih delova najviše dolazili do izražaja. Počelo se od kretanja, borbenog osiguranja pa se prešlo na zasede, klopke, diverzije, rušenje mostova i pruga, zauzimanje naseljenih mesta, odbranu slobodne teritorije i dr., što se u potpunosti razlikovalo od dotadašnjeg pisanja vojnih udžbenika. Ovako postavljen i razrađen »Kratka tečaj« pružio je znatan doprinos vojnostručnoj obuci ne samo Kamničkom bataljonu, već i jedinicama u drugim krajevima Slovenije.

Ali, bez obzira na sve dobre strane, zadatak »Kratkog tečaja« nije mogao biti, niti je bio da dá liniju opšte taktike partizanskog bataljona uopšte, jer su u njemu sistematizovana iskustva samo jedne jedinice ili u najboljem slučaju nekoliko obližnjih jedinica koje su ratovale u drukčijim uslovima od niza drugih u ostalim krajevima zemlje, mada, manje-više na isti — partizanski način. Sa tog stanovišta se moraju shvatiti i uputstva koja je u toku 1941. i 1942. godine izdavao Vrhovni štab, glavni štabovi pokrajina i štabovi raznih jedinica, kao

što su: »Plan izvođenja vojne nastave sa partizanima koji nisu služili vojsku«, »Uputstvo kako se osvaja i oslobodava naseljeno mjesto«, »Uputstvo kako se drži — brani oslobođeni teritorij«, »Plan o izvođenju obuke vojnika Proleterske brigade, partizanskih odreda i dobrovoljačke vojske«, »Uputstvo o noćnim napadima na naseljena mesta«, »Uputstvo o odbrani od bornih kola« itd. Sva navedena uputstva izdao je Vrhovni štab u 1941. i 1942. godini. Tu dolazi i »Uputstvo za vođenje partizanskog rata«, koje je u vidu priručnika izdao štab NOPO za Srem u julu 1942. godine, a koje je po originalnosti slično »Kratkom tečaju za partizanske komandante«, »Nastupni marš i osiguranje« izdano od strane štaba NOPO Korduna i Banije decembra 1941. godine, »Uputstvo za borbena dejstva u različitim situacijama«, izdano od strane štaba bataljona »Ljubo Šercer« juna 1942. godine, zatim »Uputstvo za primenu manevra prilikom nastupanja većih neprijateljskih snaga« koje je izdao štab Prve operativne zone Hrvatske jula 1942. godine i dr.

Sva ova i slična uputstva rađena su, pretežno, na osnovu borbene prakse naših jedinica, ili, u najboljem slučaju, grupe odreda ili brigada, koje su dejstvovala na određenoj teritoriji i u određenom vremenskom periodu, tako da nisu ni mogla dati rezime opšte taktike, već su samo ilustrovala napore pojedinih komandi i štabova da se i na ovaj način pruži pomoć u izučavanju i korišćenju vlastitih borbenih iskustava. Čak ni uputstva Vrhovnog štaba koja su gore navedena, a izdana oktobra 1941. godine, nisu dala niti su mogla dati opštevažeću liniju taktike, bez obzira ko ih je izdao. Ona su pisana, pretežno, na osnovu iskustva partizanskih odreda u zapadnoj Srbiji i Šumadiji, kojima su manje-više bila i namenjena. Ova uputstva su znatno kasnije stigla u neke druge krajeve zemlje (Bosnu, Hrvatsku), a u mnogim jedinicama se zbog drukčijih uslova nisu ni mogla mnogo koristiti.

Od pomenutih oblika vojnostručne obuke u radu sa borcima najčešće su korišćeni: četne i bataljonske konferencije i časovi vojnostručne obuke, analize i pripreme borbenih akcija, praktičan rad na terenu, a ponekad i čitanje odgovarajućih članaka iz bataljonskih i brigadnih i zidnih novina. Vojnostručno obrazovanje štabova i starešina odvijalo se kroz sastanke, konferencije, savetovanja, seminara, vojnu štampu, preko sastanaka štapskih čelija, izučavanjem članaka vrhovnog komandanta i drugih rukovodilaca, preko vojnih kurseva, a u toku 1942. godine i preko nekih vojnih škola.

Četne i bataljonske konferencije sa borcima, kao forma vojnostručne obuke u prve dve godine rata, održavane su, načelno, posle svake akcije. Na njima je sagledavan celokupan rad jedinica u borbi, postupci pojedinaca, razvijana je kritika i samokritika i time prikupljana iskustva za buduće akcije. Na ovim konferencijama posebno je kritikovan kukavičluk, nebriga za ljude, paničarstvo, pljačkaške namere, nedisciplina u borbi i sl., a pohvaljivani su oni borci i starešine koji su se isticali ličnom hrabrošću i uspešnim rukovođenjem jedinica. Ovo je bio jedan od oblika u kojem su veoma sretno spojeni obuka i vaspitanje. Zato su ovim konferencijama pretežno i rukovodili politkomesari, koji su u ovome imali neocenjivu pomoć partijskih i skojevskih organizacija. Politkomesar Drvarske brigade je 7. oktobra 1941. godine poslao uputstvo politkomesarima bataljona, u kome između ostalog stoji: »Poslije bitke dužnost je politkomesara da daju analizu

bitke, dobre i loše strane, uspjehe i neuspjehe i, na koncu, pouke koje možemo da izvučemo iz te bitke.«⁶

U toku 1942. godine ove forme su bile skoro glavne u vojno-stručnoj obuci boraca. U naređenju Glavnog štaba NOPO za Srbiju od 1. juna 1942. godine, stoji: »Zavedite poslije svake akcije kraće diskusije i naročito podvucite pogreške, koje su učinjene prilikom njenog izvođenja, kako bi se drugi put izbegle...«⁷ Slične analize vršene su i sa starešinama, članovima KPJ i SKOJ-a, pojedinim službama itd. U izveštaju partijskog rukovodioca 4. brigade 8. divizije od 7. januara 1943. godine, u kome se analiziraju uspjesi brigade u borbama na Zumberku, krajem 1942. godine, stoji: »Borbenost naših boraca je odlična. U posljednjim akcijama naši borci su pokazali mnogo više prodornosti, a i upornosti nego li prije. Naročito je tome doprinomio rad, odnosno bataljonske i četne konferencije, gdje se poslije svake akcije iznijelo pred komandni kadar, a i pred same borce sve manjkavosti iz pojedinih akcija, tako da se iza tih konferencija vidio rapidan napredak u izvođenju pojedinih akcija i sa manje gubitaka.«⁸

Časovi vojnostručne obuke sa borcima održavani su najčešće u desetini, vodu ili četi, ređe bataljonu. Prisustvovali su svi borci koji nisu bili na dužnosti. Nastavu je izvodio desetar, odnosno vodnik ili komandir čete. Ponekad su obuku izvodili komandanti bataljona ili druge starešine iz štaba odreda ili brigade. Težište je bilo na praktičnoj obuci, uz kraća usmena izlaganja. Borci su obučavani pravilnom izvođenju juriša, prebacivanjima, korišćenju zaklona, načinu napada na bunkere, zgrade, neprijateljske straže, slagališta itd., stražarskoj službi, radu u patrolama, načinu održavanja veze i drugim borbenim postupcima u okviru svoje jedinice. Na ovim časovima borci su se učili rukovanju naoružanjem, izvođen je egzercir i gimnastičke vežbe. Politkomesar 2. bataljona 2. proleterske brigade 2. juna 1942. godine izveštava CK KPJ da su u 1. četi »održana dva predavanja o patrolama i italijanskom puškomitraljezu...«, a u 2. četi da su »održana dva časa o nastupnom i odsturnom maršu, jedan čas iz nastave gađanja, jedan čas o naoružanju, jedan čas o bacaču i teškom mitraljezu, jedan čas o izviđanju neprijatelja...«, a u 3. četi »održana su 2 časa o bacanju bombe, puškomitraljezu...«⁹ Ponekad su izvođene i vežbe sa raznim pretpostavkama. U izveštaju brigade »Ljubo Šercer« od novembra 1942. godine pored ostalog, stoji: »Vježbe su vršene u pokretima prilikom napada i odbrane i u odbrani logora. Organizovano je i redovno čišćenje oružja.«¹⁰ Od početka 1942. godine časovi su u većem broju jedinica održavani po rasporedu i bili, manje-više, redovni.

Oblici obuke starešina. Zajednički sastanci starešina i druge forme obuke održavani su najčešće u okviru bataljona, ili odvojenih četa, odreda ili brigade. Težište im je bilo na analizi borbene prakse jedinice. Osnovni metod rada bila je diskusija, odnosno međusobna razmena mišljenja. Posebno su se isticali sastanci na kojima je vršena analiza borbenih akcija. Uočene slabosti služile su kao kriterijum za

⁶ Zbornik, tom IX, knj. 1, str. 44.

⁷ Isto, tom I, knj. 3, str. 247.

⁸ Arhiv IRP Hrvatske, dok. br. 9067.

⁹ Zbornik, tom IX, knj. 1, str. 331, 332 i 333.

¹⁰ Zbornik, tom IX, knj. 2, dok. br. 59.

planiranje vojnostručne obuke sa borcima i starešinama. To je bila i naša specifičnost, koja je dala dobre rezultate u obuci.

Veliku ulogu u vojnostručnom obrazovanju starešina a i boraca imale su i pripreme borbenih akcija. Ova forma je primenjivana od početka oslobodilačkog rata i dala je značajne praktične rezultate. I ovdje se politički uticaj politkomesara, partijskih i skojevskih organizacija i komandi javljao kao faktor od prvorazrednog značaja. Na sastancima sa rukovodiocima i borcima pre akcije analizirani su taktički postupci koje će jedinica primeniti u borbi, objašnjavani su neposredni zadaci svake jedinice i način na koji će se oni najlakše izvršiti. Kad god su za to postojale vremenske i druge mogućnosti ove pripreme su vršene praktično na terenu, pod približno istim ili sličnim uslovima koji će se javiti u borbi. Značajno je da je na ovim pripremama posebna pažnja poklanjana naoružanju i taktičkim postupcima neprijatelja, to je bilo vrlo značajno, s obzirom da su se naše jedinice borile sa raznim neprijateljskim snagama. Pripreme su vršene posebno sa starešinama, posebno sa borcima, posebno sa grupama bombaša, artiljercima, inžinjercima, intendancima, sanitetskim osobljem itd. da bi se, često, na kraju završile zajedničkim sastancima cele jedinice. Politički uticaj komunista i starešina odigrao je i u ovome ogromnu ulogu. Pored vojnih priprema, pre svake akcije su održavani mnogobrojni sastanci po desetinama, vodovima i četama na kojima su politkomesari objašnjavali vojni i politički značaj akcije, ukazivali na ranije uspehe jedinica u borbi i podvige pojedinih boraca. Pri ovome naročito se govorilo o držanju boraca, njihovom odnosu prema ranjenicima, stanovništvu itd. Ukoliko su za neki poseban zadatak odabirani najhrabriji borci, na primer bombaši, sa njima su držani i posebni sastanci.

Na ovom mestu je potrebno pomenuti i takmičenja, koja su, uprkos svojim nedostacima, davala snažan impuls vojnostručnoj obuci boraca i rukovodilaca. Organizovana najčešće između vodova, četa i bataljona (pa i brigada) povodom značajnih datuma ili rešavanja aktuelnih pitanja u jedinicama, takmičenja su imala veliki značaj kako za političko i kulturno-prosvetno, tako i za vojnostručno osposobljavanje boraca i starešina. Jedinice su se takmičile i u rukovanju naoružanjem, gde će biti čistije oružje, koja će jedinica postići bolje rezultate u obuci, uništavanju neprijatelja i dr.

Pošto je vojnostručna obučenost, zasnivana na našim borbenim iskustvima, predstavljala jedan od osnovnih kriterija za uzdizanje rukovođećeg kadra, već u jesen 1941. godine javila se potreba za formiranjem kraćih vojnih kurseva, najpre pri štabovima bataljona i odreda,¹¹ a u toku 1942. godine i pri štabovima brigada, operativnim štabovima ili štabovima zona. Prvi kursevi bili su za desetare i vodnike. Pretežno su radili pri štabovima bataljona i trajali 10—15 dana i obično je prisustvovalo 10—20 slušalaca desetara i vodnika, ili hrabrijih i odanijih boraca koji su imali uslova da se uzdignu na ove dužnosti. Od jeseni 1941. do kraja 1942. godine nije bilo skoro nijednog bataljona u kome nije održavan ovakav kurs. Programi su rađeni na osnovu

¹¹ Komandant partizanskog odreda za Kordun i Baniju izdao je 28. XII 1941. godine naredbu br. 8, u kojoj stoji: »Naređujem da komandanti bataljona sa snagama kojima raspolažu organizuju kratke kurseve za osposobljavanje komandira četa i odreda...« (Zbornik, tom V, knj. 2, dok. br. 65).

borbenih iskustava vlastite jedinice. Posebna pažnja poklanjana je praktičnim zadacima iz borbene obuke partizanske desetine i voda, kako bi se vodnici i desetari osposobili za »samostalno vođenje svoje jedinice i samostalno rešavanje manjih zadataka u okviru opšteg glavnog zadatka«. ¹² Obrada pojedinih taktičkih radnji uvek je ilustrovana primerima iz svakodnevne borbene aktivnosti. Premda su ovi kursevi održavani manje-više redovno, teško je doći do podataka o njihovom broju i koliko su imali slušalaca. No, na osnovu nekih dokumenata, ipak se može zaključiti da ih je završio znatan broj nižih vojnih starešina (negde i više od 70%) i da su dali dobre rezultate.

U toku 1942. godine formiraju se i kursevi za komandire četa i komandante bataljona, najpre pri štabovima odreda i brigada, a zatim pri nekim operativnim štabovima i štabovima zona. U toku 1943. godine ovi kursevi rade i pri štabovima divizija, korpusa, ili glavnim štabovima pokrajina. Sve do formiranja divizija kursevi za komandante brigada nisu postojali. Kursevi za komandire četa i komandante bataljona trajali su, obično, 10—15 dana pri odredima i brigadama, a do mesec dana pri operativnim štabovima i štabovima zona. Program je na većini kurseva imao dva dela: vojnu obuku i političko vaspitanje, zbog čega su se negde i zvali vojno-politički kursevi. U vojnostručnom delu programa tretirana su borbena dejstva partizanske brigade, odreda i nižih jedinica, kao što su: kretanje i marševanje, marševsko i borbeno osiguranje, izviđanje, napadi na neprijateljske transporte, komunikacije, naseljena mesta, iznenadni udari, bočni napadi, dejstva noću i pod nepovoljnim uslovima, prelazi preko reka itd. Pored toga, izučavalo se i čitanje karata, opis naoružanja, egzercir, stražarska služba, nastava gađanja, služba veze, vazduhoplovstvo, minerska služba, sanitetska služba i lična higijena.

Osnovni metodi rada bili su usmena izlaganja, diskusije i međusobna razmena mišljenja, seminari i individualni rad. Ponegde su se koristila izvesna pravila i udžbenici bivše jugoslovenske vojske, u prvom redu za upoznavanje ličnog naoružanja jugoslovenskog porekla, s obzirom da su ta pravila u razradi pojedinih taktičkih radnji odudarala od naše prakse. Ovi kursevi imali su značajnu ulogu u osposobljavanju komandira četa i komandanata bataljona i doprineli da najveći broj ovih starešina uspešno rukovodi svojim jedinicama.

Pored ovih kurseva, za pešadijske jedinice morala se dosta rano organizovati i obuka pojedinih specijalista: минера, vezista, artiljeraca, intendantata itd. U toku 1942. godine radi dosta kurseva ovakve vrste pri štabovima brigada ili pri nekim odsecima Vrhovnog štaba, a u toku 1943. godine i kasnije i pri divizijama, korpusima i glavnim štabovima. Najdalje se otišlo u organizaciji minerskih kurseva i kurseva za obuku intendantata, vezista i sanitetskog osoblja, dok pokušaji sa formiranjem artiljerijskih kurseva u toku 1942. godine nisu uspešili. Obuka pionira, posebno минера, otpočela je dosta rano, jer su diverzije i zaprečavanja bili važan elemenat našeg načina vođenja rata. Već sredinom marta 1942. godine podnet je predlog Vrhovnom komandantu za formiranje i obuku pionirskih jedinica pri Vrhovnom štabu NOV i POJ i pri 1. i 2. proleterskoj brigadi. U predlogu je predviđeno da se organizuju

¹² Zbornik, tom VI, knj. 7, str. 44.

petnaestodnevni kursevi, na kojima će se izučavati: opšti pojmovi o radu sa eksplozivom, rušenje otvorene pruge i drumova, rušenje manjih objekata (do 30 metara otvora), rušenje tunela, rušenje velikih gvozdenih i armiranobetonskih mostova, izrada plovniha prelaza, zajednički rad na iznalaženju najpraktičnijeg načina utovara materijala i alata na konja i izlasci na postojeću prugu i drum radi diskusije na licu mesta oko objekata.¹³

Krajem oktobra 1942. godine održan je dvadesetodnevni inženjerski (minerski) kurs pri Tehničkom odseku Vrhovnog štaba sa sličnim programom, koji je završilo 80 boraca, većinom ranijih минера sa područja Glavnog štaba Hrvatske. Tridesetorica su upućena u inženjerske jedinice, koje su u tom periodu stvarane pri brigadama, a od ostalih je formirana Inženjerska četa Vrhovnog štaba, koja je kasnije ušla u sastav Pratećeg bataljona istog štaba. Slični kursevi bili su organizovani i za veziste, sanitetsko osoblje, intendante i sl. Svi su oni radili pri štabovima brigada ili odreda i višim štabovima.

Već krajem 1941. godine u glavnim ustaničkim centrima je usvojena praksa da se omladinci pre raspoređivanja u jedinice obučavaju na kraćim vojno-političkim kursovima pri štabovima bataljona, odreda, brigada ili pri operativnim štabovima. Na njima su ovi mladi ljudi učili da rukuju oružjem i upoznavali se sa raznim vidovima partizanskih borbenih dejstava (zasedama, noćnim napadima, napadima na naseljena mesta, borbom protiv tenkova, odbranom iz vazduha, zaštitom od bojnih otrova itd.). Tu su dobijali i osnovna politička znanja na osnovu kojih su mogli sagledati ciljeve i karakter NOR-a, ko su naši neprijatelji, značaj bratstva i jedinstva i dr.

Ovaj oblik obuke omladinaca bio je naročito intenzivan početkom 1942. godine, kad se skoro u svim krajevima zemlje otpočelo sa formiranjem omladinskih četa i bataljona, kao posebnih udarnih pokretnih jedinica. U tom periodu kursevi za omladinu radili su pri štabovima odreda, operativnim štabovima, štabovima udarnih ili proleterskih bataljona, a negde i pri komandama pozadinskih jedinica, što je zavisilo od toga gde će omladinci posle završenog kursa biti raspoređeni: da li će ući u sastav udarnih i proleterskih bataljona i brigada, ili će formirati svoje posebne omladinske jedinice.¹⁴

Programi i planovi rada omladinskih kurseva odgovali su, i metodski i sadržajno, datim mogućnostima i potrebama. Pošto većina nastavnih planova i programa nije sačuvana, iznećemo, primera radi, osnovne ideje plana, koji je aprila 1942. godine izrađen pod rukovodstvom Moše Pijade, za obučavanje omladine u udarnim i omladinskim jedinicama Durmitorskog NOPO. Plan je sačinjen za četrnaestodnevnu

¹³ Zbornik, tom II, knj. 3, dok. br. 74.

¹⁴ Već u februaru 1942. godine postojali su kursevi za omladinu pri štabovima bataljona 1. proleterske brigade, štabovima Drinskog, Kalinovičkog, Jahorinskog, Rogatičkog, Durmitorskog, Nevesinjskog i Krajiškog partizanskog odreda, zatim, pri štabu operativnog sektora na Tari, 1. i 2. kordunaškom partizanskom odredu, da bi sredinom godine ova intenzivna vojnostručna obuka omladine obuhvatila i ostale krajiške, ličke, kordunaške i druge jedinice. Na ovim kursovima bilo je po nekoliko stotina omladinaca, kao što je bio slučaj sa kursovima pri Operativnom štabu za Bosansku krajinu sredinom 1942. godine, na kojima je obučavano oko 500 omladinaca i omladinki, koji su kasnije upućeni u 2. proletersku i 4. krajišku brigadu.

obuku omladinaca i udarnika i sadrži dva dela: praktičnu vojnu obuku i vojnu teoriju i političku nastavu. Pada u oči metoda i sadržajna postupnost u oba dela obuke. Na časovima vojne nastave omladinci su obučavani pravilnoj upotrebi i čuvanju osnovnog pešadijskog naoružanja, nišanjenju i stavovima za gađanje, raznim vidovima partizanskih borbenih dejstava, marševanju, kretanju i osiguranju, korišćenju zaklona, izviđanju i obaveštavanju, sanitetskoj službi, iznenadnim napadima i dr.¹⁵ Takvi i slični programi postojali su i u drugim jedinicama.

Ovi kursevi uspeli su da obuče masu omladinaca, da im pruže osnovna vojna znanja i da ih ispravno politički orijentišu. Pošto se vojnostručna obuka produžavala i u jedinicama, ona je predstavljala vanredan doprinos borbenosti i snalaženju ovih mladih ljudi i omogućila im da se vrlo brzo svrstaju među najbolje borce naših oružanih snaga.

Da bi se starešinama pružila što temeljitija i organizovanija pomoć u vojnostručnoj obuci i prenosila borbena iskustva u širem obimu, već od početka 1942. godine čine se razni pokušaji da se formiraju vojne škole, kao viši stepen obučavanja starešinskog sastava. Prva vojna škola u NOR-u bila je Partizanska oficirska škola Glavnog štaba Hrvatske koja je formirana još 20. februara 1942. godine na inicijativu tadašnjeg komandanta Glavnog štaba Hrvatske. Škola je imala dva tečaja: niži — koji je trajao mesec dana, a pohađali su ga vodnici, komandiri i politkomesari četa, operativni i obaveštajni oficiri bataljona, i viši — u trajanju od 15 dana, koji su u početku pohađali komandanti bataljona, a kasnije i komandanti brigada. U periodu od 20. februara do 9. novembra 1942. godine formirano je nekoliko nižih i viših tečajeva, koje je završilo blizu 400 slušalaca.¹⁶ Tečajevi su radili u Donjem Lapcu. Prema izveštaju delegata Vrhovnog štaba NOP i DVJ od 12. septembra 1942. godine, na nižem tečaju su izučavani: taktika, topografija, partizanska borba, politička obuka, nastava gađanja, služba veze, fortifikacija, minerska služba, stražarska služba, administracija, obaveštajna i sanitetska služba i bojni otrovi, a na višim samo: taktika, topografija, partizanska borba, organizacija štabova, fortifikacija i administracija.

Pošto je ova škola kroz desetomesečni period stekla velika praktična iskustva, raspolagala dosta dobrim nastavničkim kadrom, imala prikladne programe i izgrađeni metod rada, Vrhovni štab je novembra 1942. godine doneo odluku da se preformira u Vojnu školu Vrhovnog štaba NOV i POJ. To su iziskivale potrebe NOP-a, koji je već raspolagao takvom vojnom organizacijom da je bilo neophodno preduzeti mere za što temeljitiju organizaciju obuke starešina svih stepena. Na taj način Vojna škola NOV i POJ predstavlja u stvari produžetak Partizanske oficirske škole Glavnog štaba Hrvatske.

Naredbu o formiranju Vojne škole Vrhovnog štaba NOV i POJ doneo je vrhovni komandant 4. novembra 1942. godine. U školi su radila tri kursa: viši — za spremanje komandanata bataljona, brigada i divizija, niži — za vodnike i komandire četa i jedan kurs za rukovodioce

¹⁵ Zbornik, tom II, knj. 3, dok. br. 159.

¹⁶ Zbornik, tom II, knj. 6, str. 96.

omladinskih vojnih tečajeva.¹⁷ Viši kurs otpočeo je sa radom 17, a niži 26. novembra 1942. godine. Rad na višem tečaju trajao je 21, a na nižem 30 dana. Prema pomenutoj naredbi na višem tečaju se izučavalo: taktika, s težištem na rešavanju taktičkih zadataka »po karti i na terenu, u okviru bataljona, puka, brigade i divizije, naročito primenjenih na partizansku formaciju i partizanski način ratovanja«. Pored toga, izučavano je čitanje karata, taktička upotreba pešadijskog naoružanja, osnovna znanja iz fortifikacije, služba veze i političko vaspitanje. Program rada nižeg kursa obuhvatao je izučavanje ratne službe, pešadijskog egzercira, topografije, fortifikacije, službe veze, nastave gađanja, naoružanja, administracije, političkog vaspitanja, stražarske službe i administracije. Vojna škola Vrhovnog štaba trajala je, sa manjim prekidima, do kraja rata i obučila veliki broj starešina.

Na kraju, potrebno je još jednom istaći da je vojnostručna obuka boraca i starešina u toku prve dve godine rata (a i kasnije) uvek usklađivana sa potrebama borbene aktivnosti jedinica, njenim vojnim i političkim zadacima. Ona je pomogla da se na vlastitim iskustvima sistematizuje naša vojna doktrina, da se analiziraju, razjasne i uopšte mnoga pitanja iz vlastite borbene prakse i na toj osnovi izgrade takvi borci i starešine koji su u stanju da se uvek i na svakom mestu suprotstave neprijateljevoj taktici.

Potpukovnik
Joco JOVIC

¹⁷ Zbornik, tom II, knj. 6, str. 9.